

"מעשה העז" מאת ש"י עגנון: מדרש מודרני למדינת ישראל**(1) "מעשה העז" (התפרסם לראשונה בכתב עת "הדים", בשנת תרפ"ה)**

מעשה בזקן אחד שהיה גונח מלבו. באו ושאלו לרופאים. אמרו שישתה חלב עזים. יצא וקנה לו עז והכניסה לדיר. לא היו ימים מרובים עד שנתעלמה העז. יצאו לבקשה ולא מצאוה לא בחצר ולא בגן, לא על גג בית המדרש ולא אצל המעיין, לא בהר ולא בשדה. שהתה כמה ימים עד שחזרה מאליה ובחזירתה היו דדיה מלאים חלב וטעמו כטעם גן עדן. ולא פעם אחת בלבד נתעלמה מן הבית אלא פעמים הרבה נתעלמה מן הבית.

יצאו לבקשה ולא מצאוה עד שחזרה מאליה והיו דדיה מלאים חלב מתוק מדבש וטעמו טעם גן עדן.

פעם אחת אמר הזקן לבנו, בני מתאוה אני לדעת להיכן היא הולכת ומהיכן היא מביאה חלב זה שהוא מתוק לחכי ולכל עצמותיי מרפא. אמר לו בנו, אבא יש עצה לזה. מהי? עמד הבן והביא משיחה וקשרה לזנבה של העז. אמר לו אביו, מה אתה עושה בני? אמר לו, משיחה אני קושר לזנבה של העז וכשארגיש בה שהיא מבקשת לילך אתפוס את המשיחה בראשה ואצא עמה לדרך. נענע לו הזקן בראשו וקרא עליו, בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. קשר הבחור משיחה נאה בזנבה של העז ונתן דעתו עליה. כיון שעמדה לילך תפס את המשיחה בידו ולא הניח הימנה, וכיון שהלכה נגרר והלך אחריה, עד שהגיע למערה אחת.

נכנסה העז למערה ונכנס הבחור עמה, כשהוא אווזו במשיחה והולך אחריה. וכך היו הולכים שעה או שתים, ואולי יום או יומיים. כשכשה העז בזנבה בגעיה בפייה, והמערה לסופה הגיעה.

כיון שיצאו מן המערה ראה הרים רמים וגבעות עם פרי מגדים ובאר מים חיים נוזלים מן ההרים ורוח מפיתה כל מיני בשמים והעז עולה באילן, והאילן מלא חרובים מלאים דבש והיא אוכלת מן החרובים ושותה ממעיין גנים. עמד הבחור וקרא לעוברי דרכים, השבעתי אתכם אנשים טובים הגידו לי היכן אני ומה שם המקום הזה? אמרו לו, בארץ ישראל אתה וסמוך לצפת אתה. תלה הבחור עיניו למרום ואמר, ברוך המקום ברוך הוא שהביאני לארץ ישראל. נשק עפרה וישב לו תחת העץ. אמר לעצמו, עד שיפוח היום ונסו הצללים אשב לי על ההר תחת העץ, אחרי כן אלך לביתי ואביא את אבי ואת אמי לארץ ישראל. עד שהוא יושב ומתבשם בקדושתה של ארץ ישראל שמע כרוז בואו ונצא לקראת שבת המלכה, וראה בני אדם כמלאכים מעוטפים בסודרין לבנים וענפים של הדסים בידיהם וכל הבתים מאירים בנרות הרבה. הבין מדעתו שהגיע ערב שבת עם חשיכה ואין בכדי שיחזור. עקר קנה וטבלה בעפצים שעושים מהם דיו לכתוב ספר תורה ונטל פיסת נייר וכתב מכתב לאביו, מכנף הארץ וזמירות אשמיע כי הגעתי בשלום לארץ ישראל והנה אנכי יושב סמוך לצפת עיר הקדושה ומתבשם מקדושתה. ואל תשאלני איך הגעתי לכאן אלא אחוז במשיחה שקשורה בזנבה של העז וצא לך בעקבי העז אז תלך לבטח דרכך ותבוא לארץ ישראל. גלל הבחור את הפתק תחבו בתוך אזנה של העז. אמר אל לבו, כשהיא מגעת אצל אבא, אבא מחליקה על ראשה והיא מנענעת באזניה מיד נופל הפתק מתוך אזנה, מיד נוטל אבא את הפתק וקורא מה שכתוב בו והוא תופס את המשיחה והולך עמה לארץ ישראל.

חזרה העז אצל הזקן, אבל באזניה לא נענעה והפתק לא נפל. כיון שראה הזקן את העז שהיא חזרה ובנו איננו התחיל מטפח על ראשו וצועק ובוכה ומילל, בני, בני איכה? בני מי יתן מותי אני תחתך, בני בני. והיה בוכה והולך ומתאבל על בנו, כי אמר חיה רעה אכלתהו, טרוף טורף בני. וימאן להנחם ויאמר, ארד אל בני אבל שאולה. וכל אימת שראה את העז היה אומר, אוי לו לאב שהגלה את בנו ואוי לה לזו שטרדתהו מן העולם. ולא נחה דעתו של אותו זקן עד שקרא לשוחט לשחטה. בא השוחט ושחט את העז. הפשיט את עורה ונפל פתק מן האוזן. נטל הזקן את הפתק ואמר, כתב בני. וקרא כל מה שכתב לו בנו. התחיל מטפח על ראשו ובוכה וי, אוי לו לאיש שקיפח את מזלו בידי וואו לו לאיש שגמל רעה לעושה טובה. נתאבל על העז ימים רבים וימאן להנחם ויאמר, אוי לי שהייתי יכול לעלות לארץ ישראל בקפיצה אחת ועכשיו אקפח את ימי בגלות הזאת. מני אז פי המערה סמוי מן העין, ודרך קצרה עוד אין. ואותו בחור אם לא מת, עוד ינוב בשיבה דשן ורענן, בארצות החיים שקט ושאנן.

(2) מסכת בבא קמא דף פ עמוד א

ת"ר: מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו, ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שניק חלב רותח משחרית לשחרית; והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה, והיה יונק ממנה משחרית לשחרית. לימים נכנסו חביריו לבקר, כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם, ואמרו: לסטים מזויין בביתו של זה, ואנו נכנסין אצלו! ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון של אותה העז. ואף הוא בשעת מיתתו אמר: יודע אני שאין בי עון אלא עון אותה העז, שעברתי על דברי חברי.

(3) תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת מעשר שני פרק ה הלכה ב

חד בר נש הוה קאים רדי פסקת תורת' קומי הוות פריא והוא פריא פריא והוא פרי עד דאשתכח יהיב בבבל. אמרו ליה אימת נפקת אמר לון יומא דין. אמרין בהיידא אתיתא. אמר לון בדא. אמרין ליה איתא חמי לון. נפק בעי מיחמייא לון ולא חכים בהיידא דא מכלל דפליגא. אפילו תימר לית הוא פליגא מחילות היו ונגנזו. הדא הוא דכתיב [איכה ג ט] גדר דרכי בגזית

(4 פני משה שם

הוא קאים רדי. היה עומד וחורש ונפסקה הפרה מתוך עול המחרישה מלפניו והיתה רצה והוא רץ אחריה רצת והוא רץ אחריה עד שבזמן מועט נמצאה בכבל וכדאמר לקמן דרך מחילות היו ואגב מייתי לכל הני עובדי ושאלו אותו אימתי יצאת ממקומך וא"ל יום הזה ואמרו באיזה דרך באת ואמר בזה הראה אותו לנו וכשיצא להראות להם נעלם ממנו ולא הכיר באיזה הדרך.

(5 תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קיא עמוד ב

רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק, חזנהו להנהו עיזי דקאכלן תותי תאיני, וקנטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מנייהו ומיערב בהדי הדדי, אמר: היינו זבת חלב ודבש.

(6 מסכת שבת דף קיט עמוד א

רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי לביש מאניה מעלי שבת, ואמר: בואי כלה בואי כלה.

(7 תלמוד בבלי מסכת שבת דף לג עמוד ב

דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתבי יהודה בן גרים גביהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - יהרג. אזל הוא ובריה טשו בי מדרשא. כל יומא הוה מייתי להו דביהו ריפתא וכוזא דמיא וכרכי. כי תקיף גזירתא, אמר ליה לבריה: נשים דעתן קלה עליהן, דילמא מצערי לה ומגליא לן. אזלו טשו במערתא. איתרחי ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא. והו משלחי מנייהו, והו יתבי עד צוארייהו בחלא, כולי יומא גרסי, בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלן, והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו. איתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא, אמר: מאן לודעיה לבר יוחי דמית קיסר ובטיל גורתיה? נפקו. חזו אינשי דקא כרבי וזרעי, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה! כל מקום שנותנין עיניהן - מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערכתכם! הדור אזול. איתבו תריסר ירחי שתא. אמרי: משפט רשעים בגיהנם - שנים עשר חדש. יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערכתכם! נפקו, כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר - הוה מסי רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא, ורהיט בין השמשות. אמרו ליה: הני למה לך? - אמר להו: לכבוד שבת. - ותיסגי לך בחד? - חד כנגד זכור, וחד כנגד שמור. - אמר ליה לבריה: חזי כמה חביבין מצות על ישראל! יתיב דעתייהו.

(8 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ג עמוד א

תניא, אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח (והמתין לי) עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי: שלום עליך, רבי! ואמרתי לו: שלום עליך, רבי ומורי! ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. ואמר לי: היה לך להתפלל בדרך! ואמרתי לו: מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עובדי דרכים. ואמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך - מתפלל תפלה קצרה. ואמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות. ואמר לי: חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך; ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיא הגדול מבורך הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

(9 ספר הכוזרי ב:כב-כד

כב. אמר החבר: ממה שאמרו בענין זה: הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מורדין, ודנו האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל שתצא שלא בכתובה, והפכו כאשר האיש אינו רוצה לעלות עם אשתו בארץ שיוציא ויתן כתובה, ואמרו: "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה כותים ואל ידור בחוצה לארץ אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה למי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה". וכן בדוד הוא אומר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" +שמאל א' כ"ו י"ט+ לומר לך שכל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד אלהים אחרים. וכבר שמו לארץ מצרים מעלה על שאר הארצות האחרות, ושפטו על זולתה מקל וחומר ואמרו: "וימה מצרים שנכרתה עליה ברית אסור, שאר ארצות לא כל שכן", ואמרו: "כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח", ומשבחים מי שמת בה יותר ממי שנשוא אליה מת, ממה שאמרו: "אינו דומה קולטנו מחיים לקולטנו אחר מיתה". אבל אמרו במי שהיה יכול לדור בה ולא דר בה וצוה לשאת אותו אליה לאחר מותו: "בחיכם ונחלתי שמתם לתועבה, ובמיתתכם ותבאו ותטמאו את ארצי". והיה מהקפדת רבי חנינא כאשר שאלו אותו אם מותר שילך פלוני לחוצה לארץ לייבם אשת אחיו, שאמר: "אחיו נשא כותית ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו". ושאסרו מכירת קרקע לנכרי, ושאסרו מכירת קורות הבית, והניחו חרב ושאמרו. "אין דנין דיני קנסות אלא בארץ ישראל ושלא יצא העבד לחוצה לארץ", וזולת זה הרבה. ועוד אמרו. "אוירא דארץ

ישראל מחכים". ומאבתם אותה אמרו: "כל המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העולם הבא". ואמר רבי זירא למין שרצה לעבור עמו בנהר מבלי מקום מעבר, מתאותו לעבור בא"י: "דזכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה מי יימר דזכינא ליה".

כג. אמר הכוזרי: אם כן אתה מקצר בחובת תורתך, שאין אתה משים מגמתך המקום הזה ותשימנו בית חייד ומותך, ואתה אומר: "רחם על ציון כי היא בית חיינו", ותאמין כי השכינה שבה אליו, ואלו לא היה לה מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת"ק שנה היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות לה ותזכנה בה, כאשר יקרה אותנו במקומות הנביאים והחסידיים, כל שכן היא שהיא שער השמים. וכבר הסכימו כל האומות על זה. הנוצרים אומרים, שהנפשות נקבצות אליה וממנה מעלין אותן אל השמים, והישמעאלים אומרים, כי היא מקום עליית הנביאים אל השמים, ושהיא מקום מעמד יום הדין, והוא לכל מקום כונה וחג. אני רואה, שהשתחוויתך וכריעתך נגדה חונף, או מנהג מבלתי כונה, וכבר היו אבותיכם הראשונים בוחרים לדור בה יותר מכל מקומות מולדתם, ובוחרים הגרות בה יותר משהיו אזרחים במקומותם. כל זה עם שלא היתה בעת ההיא נראית השכינה בה, אבל היתה מלאה זמה וע"ז, ועם כל זה לא היתה להם תאוה אלא לעמוד בה, ושלא לצאת ממנה בעתות הרעב אלא במצות האלהים, והיו מבקשים לנשוא עצמותם אליה.

כד. אמר החבר: הובשתי מלך כוזר, והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: +זכריה ב' י"ד+ "רני ושמחי בת ציון", כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושמא על זה אמר שלמה: +שיר השירים ה' ב'+ "אני ישנה ולבי ער", כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו הענינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים. ואין דבורנו: השתחוו להר קדשו, והשתחוו להדום רגליו, והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפוף הזרזיר, שאין אנהנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר.

(10) הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "קול דודי דופק"

(ו) מהי תמצית שיר השירים אם לא תיאור ההתמהמהות הפרדוכסלית והטרגית של הרעיה, שכורת אהבה והלומת געגועים, כשהשעה רפודת מורא-הוד, שחקה לה, — אם לא חימוץ הזדמנות הרת-עולם גדולה ונשגבה שעליה חלמה ולמענה נלחמה, שאותה ביקשה וחיפשה בכל להט נפשה? הרעיה הענוגה והעדינה, דחופת-ערג לדוד יפה-עיניים, שנודדה בימים שטופי-זוהר בשבילי הכרמים וברוכסי-ההרים, בין שדות-דגן וגני עצי-פרי, ובלילות, נסוכי-אור חורון של סהר קוסם או עלוטי-אופל, בין החומות לבקש את דודה, "שבה בליל-סגריר אחד לאהלה — עיפה ויגעה — ונרדמה. רחש צעדים מהירים וקלים נשמע בדומית האוהל. באותו לילה, סודי ומזר עלה הדוד פתאום מתוך האפלה ודפק בפתח רעייתו, שכל כך קייתה וציפתה לו.

דפק והתחנן לה שתפתח לו את דלת אהלה. "קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה". הרגע הגדול שאליו חכתה בכליון עינים ובלב הומה בא מתוך היסח-הדעת. הדוד המתהמק והמסתתר שבע-הנדודים והתלאות, הופיע עם תלת-לי-קוצותיו ועיניו השחורות, עם מבנה-גוו החסון וארשת-פניו המאירות עמד ליד פתחה, פשט את ידו דרך חור-המנעול, בקש מחסה מרטיבות-הלילה ורצה לתנות לה על אהבתו העזה, על כיסופיו ועריגותיו, על חיי-יחדות, טעוני-חפץ וגיל, על מילוי המאוויים ומימוש התקוות. רק תנועה קלה של השטת-יד והיסט-המנעול הפסיקה בינה ובין הדוד, בין החלום הגדול והגישום המלא. בקפיצה אחת יכלה הרעיה להשיג את כל חמדת-חייה — "משכני אחריך נרוצה וגו' נגילה ונשמחה בך". אבל עקוב הלב ומי יבחן אותו? דוקא באותו לילה עצלות בת-עקשנות מוזרה תקפה עליה. לרגע קט נגנזו אש-הכיסופים שבערה בה, נתכווץ החפץ האדיר, שותקו רגשותיה ונשתתקו חלומותיה. הרעיה סרבה לרדת מעל משכבה. לא פתחה את דלת אהלה לדודה יפה-התואר. טירוף-דעת אכזרי גרפה לתוך תהום הנשיה והאדישות. התעקשה הרעיה והתעצלה; המטירה בהמון תירוצים ואמתלאות לשם הסברת הנהגתה המשוונה: "פשטתי את כתנתי — איככה אלבשנה? רחצתי את רגלי — איככה אטנפם?" הדוד דפק והלך, וכל שדפיקותיו גברו, גבר גם השגעון המצנן והמוהם. כל שלחישות-הדוד פלחו את דממת-הלילה, נתאבן הלב. הדוד המשיך בדפיקותיו מתוך תחנונים וסבלנות, ויחד עמהן דפק גם השעון רגעים ושעות. הרעיה לא נעתרה לקול דודה; סגורה ומסוגרת דלת אהלה. השעה נטרפה וחזון חיים נשגבים הלך ונמק. אמנם כן, הרעיה נתעוררה, לאחר שהיה קלה, מתרדמתה וקפצה בבהלה ממטתה לקבל פני דודה: "קמתי אני לפתוח לדודי", אבל קפיצה זו איחרה את המועד. הדוד חדל לדפוק ונעלם במחשכי-הלילה — "דודי חמק עבר". גלה משוש חייה; הווייתה — מדבר שומם, אסם ריק. פרשת החיפוש הקדחתני חזרה וניעורה. עדיין היא נודדת בין משכנות הרועים ומבקשת את דודה.